

NICOLAE ISAR

**De la ortodoxie la redeșteptare națională.
Viața și opera lui Eufrosin Poteca (1787-1858)**

www.editurauniversitara.ro

NICOLAE ISAR

**De la ortodoxie la redeșteptare națională.
Viața și opera lui Eufrosin Poteca
(1787-1858).**

www.editurauniversitara.ro

Coperta: Angelica Badea

Copyright © 2008
Editura Universitară
Director: Vasile Muscalu
B-dul Nicolae Bălcescu 33,
sect. 1, București.
Tel./Fax. (021) 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro.
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

EDITURĂ RECUNOSCUTĂ DE CONSILIUL NAȚIONAL AL
CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR
(C.N.C.S.I.S.)

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ISAR, NICOLAE**

**De la ortodoxie la redeşptarea națională : viața și
opera lui Eufrosin Poteca : (1787-1858) / Nicolae Isar. -
București : Editura Universitară, 2008
ISBN 978-973-749-382-8**

281.95 Poteca,E.
929 Poteca,E.

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate Editurii Universitare.

Distribuție: tel/fax: (021) 315.32.47
(021) 319.67.27
comenzi@editurauniversitara.ro

ISBN 978-973-749-382-8

Cuvânt înainte

Cartea de față răspunde unei vechi pasiuni pentru cunoașterea personalității lui Eufrosin Poteca, figură pitorească în peisajul culturii și societății românești la începuturile epocii moderne. Acestuia, om al Bisericii, totodată, om al societății civile, i-am dedicat, cu peste patru decenii în urmă, primul nostru studiu, la o dată – în 1965 – când, pentru un tânăr asistent universitar, într-o instituție civilă de învățământ superior, opțiunea pentru o asemenea cercetare părea ciudată.

Am revenit de-a-lungul timpului, în mai multe rânduri, asupra subiectului, cu diverse contribuții documentare, hrănit de convingerea că, prin ideile și opera sa, E. Poteca, – unul dintre colaboratorii și urmașii de seamă ai lui Gh. Lazăr, – a avut un rol important în mișcarea de renaștere națională din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Fără a avea pretenția epuizării documentării, în cele din urmă, i-am dedicat un studiu mai cuprinzător într-o carte, apărută nu demult, privind cărturarii iluminiști din epoca de la 1821 (vezi, *Sub semnul „Luminilor”. Figuri din epoca de la 1821*, Edit. Paideea, București, 2006, p. 95-147).

Or, reluând studiul amintit, cu unele completări necesare, de data aceasta ni s-a părut important să publicăm, alături de el, cele mai importante dintre scrierile lui Eufrosin Poteca, alcătuind partea de bază a acestui volum, convinși că opera, precum și ideile cărturarului, își pot afla încă interesul, în zilele noastre, atât în rândurile exegeților, cât și ale diferitelor categorii de cititori, iubitori ai culturii naționale.

Autorul

ACTIVITATEA, OPERA ȘI IDEILE LUI EUFROSIN POTECA

1. Privire asupra originii și formației intelectuale a lui Eufrosin Poteca

Unul dintre continuatorii operei lui Gheorghe Lazăr, profesor de filosofie și conducător al școlii naționale de la Sf. Sava în anii 1825-1828, Eufrosin Poteca se numără între reprezentanții de seamă ai ideologiei „luminilor” în Țările Române.

Opera și ideile lui fac parte din seria celor care sugerează nota de originalitate pe care iluminismul a căpătat-o în deceniul al treilea din secolul al XIX-lea în Țara Românească; și tot ele, în primul rând, sunt acelea care indică rolul însemnat de centru de cultură și ideologie națională, de „focar de lumină”, pe care l-a avut aici, în aceeași perioadă, școala națională de la Sf. Sava întemeiată de Gh. Lazăr. Ele aparțin deopotrivă domeniului istoriei învățământului și istoriei gândirii social-politice românești, dau, într-un fel, nota rolului important pe care școala și oamenii ei l-au avut în evoluția ideilor înaintate din trecut.

În planul gândirii social-politice el a fost un premergător al generației de la 1848, multe dintre ideile programatice ale revoluției din Țara Românească fiind anticipate de el din deceniul al treilea.

1.1. Născut în anul 1787¹, într-o familie de săteni², copilăria și tinerețea lui Eufrosin Poteca au stat sub semnul unor condiții sociale modeste, al privațiunilor de tot felul pe care a trebuit să le îndure, al obstacolelor care stăteau în calea afirmării lui intelectuale. Ele nu sunt lipsite, ca în atâtea alte cazuri de tineri studioși care luptă pentru a-și depăși condiția nașterii, de pitorescul amar al unei vieți agitate, marcată de rapide și misterioase schimbări de situații.

Primele cunoștințe de carte și le însușește sub îndrumarea unui dascăl din satul vecin. În jurul anilor 1800 ajunge în București, împreună cu un unchi de-al său, cărăuș de meserie, care voia, se pare, să-și înscrie nepotul la Academia domnească, dar lipsa banilor l-a determinat să renunțe și să-i găsească o slujbă de ucenic în prăvălia unui negustor „toptangiu”. Negustorul, care călătorea adesea la Constantinopol, de unde aducea marfă, l-a luat, se pare, și pe ucenicul său într-o asemenea călătorie, și tot el, observându-i dorința de învățatură, l-a trimis, alături de copiii săi, să audieze cursurile Academiei de limbă greacă din capitala Țării Românești³.

¹ Acesta este anul cel mai probabil al nașterii sale, iar nu 1785 sau 1786, cum apreciază unii autori. Avem aici în vedere mai ales precizarea pe care el o face într-o scrisoare din noiembrie 1823, adresată de la Paris boierilor-efori, la București, anume că la plecarea în străinătate – în 1820 – avea 33 de ani. Cf. I. Bianu, *Întâii bursieri români în străinătate. Scrisori ale lui Eufrosin Poteca. 1822-1825*, în „Revista Nouă”, I, 1888, p. 426. În același sens, între altele, reține atenția și informația că la 18 februarie 1856, spre sfârșitul vieții, el avea, cum singur afirmă, „peste 70 ani”. Cf. N. Isar, *Câteva scrisori ale arhim. Eufrosin Poteca de la sfârșitul vieții (1855-1856)*, în „B.O.R.”, 1976, nr. 5-6, anexa II, p. 593.

² Născut în satul Nucșoara, pe valea Teleajenului, mai sus de Vălenii de Munte, în fostul județ Saac, într-o familie de săteni, mai târziu, în 1822, pe când se afla la studii în Pisa, referitor la originea sa modestă, mărturisea, nu fără o notă de demnitate!: „Eu cu adevărat văz că sunt mult mai de jos, pentru că sunt născut mai aproape de pădure decât de curtea domnească”. *Ibidem*, p. 424.

³ Pentru date biografice, dintre lucrările ultimelor decenii, vezi, în primul rând, Gh. I. Moisescu, *O sută de ani de la moartea Arhimandritului Eufrosin*

Aici, la Academia domnească, Radu Poteca, cum s-a numit el în anii primei tinereți, înainte de a se călugări⁴, a impresionat plăcut pe profesori cu inteligența sa și ei l-au sfătuit să urmeze regulat cursurile. Câțiva ani mai târziu, însă, părăsind prăvălia negustorului toptangiu, merge la mănăstirea Căldărușani, cu intenția ca, în chiliile acesteia, să se dedice exclusiv învățaturii. Dar, cum știm, nu a rămas multă vreme aici, căci, spirit ardent și nu lipsit de căutări lăuntrice chinuitoare, a plecat în același scop în Moldova, atras de renumele de cărturar al starețului Paisie de la mănăstirea Neamțului, unde, prin 1806, din considerente pe care nu le cunoaștem, s-a călugărit și, potrivit obiceiului, cu acest prilej, și-a luat numele de Eufrosin.

Peste doi ani, în toamna anului 1808, îl găsim din nou în București, unde abia de acum se stabilește pentru mai multă vreme, urmând cariera eclesiastică și, în paralel, cea didactică⁵. În anul 1809 era hirotonit ierodiacon, iar în 1813 ieromonah la Mitropolia din București, dată de la care își stabilește locuința într-una din chiliile Mitropoliei, fapt care, într-o anumită măsură, îi ușurează lupta pentru existență și îi permite să-și reia

Poteca, egumenul mănăstirii Gura-Motrului, în „Mitropolia Olteniei”, an X, 1958, nr. 11-12.

⁴ În legătură cu acest nume de botez, fostul lui secretar, Radu Popescu, care pretindea a-l fi cunoscut foarte bine, a respins categoric afirmația lui G. Dem. Teodorescu, după care numele de botez al lui Poteca ar fi fost Dumitru, arătând că acesta din urmă era de fapt numele tatălui cărturarului. Cf. Însemnarea lui Radu Popescu din „Noua revistă română”, nr. 44, vol. IV (1901-1902), p. 364.

⁵ Dintre lucrările mai vechi, pentru date biografice, vezi G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*, București, 1883; Dimitrie Dobre, *Eufrosin Poteca Motreanul*, teză de licență, București 1899; Gh. N. Costescu, *Eufrosin Poteca*, în revista „Învățământul primar”, an IV, 1898, nr. 12, pp. 365-367. Dintre lucrările ultimelor decenii, mai ales pentru activitatea de dascăl, între altele, Ilie Popescu-Teiușan, *Eufrosin Poteca*, în culegerea „Din istoria pedagogiei românești”, vol. III, Edit. Didactică și pedagogică, București, 1967, pp. 66-83.

și să-și ducă, se pare, la bun sfârșit, studiile la Academia domnească⁶, adăpostită atunci în chiliile bisericii Măgureanu.

Mulți dintre profesorii de la Academia de limbă greacă din București, cum se știe, erau frământați de idei social-politice înaintate și este de presupus că nu mică a fost influența exercitată de ei asupra lui Eufrosin Poteca. Dintre toți, acela care a exercitat o influență deosebită asupra sa a fost, în orice caz, vestitul învățat Neofit Duca⁷, sub direcția căruia, în anii 1816-1817, a fost numit profesor de teologie⁸. În această privință, corespondența lui Neofit Duca cu fostul său elev este cât se poate de semnificativă⁹.

În anul 1818, pe când era profesor de teologie la Academia domnească, Eufrosin Poteca tipărește prima sa carte, intitulată *Mai înainte gătire spre Cunoștința de Dumnezeu*¹⁰, o traducere din limba greacă după Dimitrie Darvari. În prefața acesteia el schița, într-o formulare vagă, unele idei înaintate, care anunțau întreaga sa gândire politică reformatoare de mai târziu. Referindu-se la tabloul pe care îl oferea societatea românească din acea vreme – pe de o parte, luxul și bogăția unei minorități,

⁶ Într-o listă a dascălilor și elevilor din Iași și București din anii 1812-1813 figurează printre elevi și „Eufrosin ierodiaconul Mitropoliei”. Cf. „Revista Istorică”, IV (1918), pp. 110-111.

⁷ Neofit Duca, fostul director al „Academiei” grecești în anii 1816-1818, după demisia sa de la conducerea școlii, nu pleacă imediat din București, ci abia după izbucnirea revoluției din 1821, când trece și el peste munți, la Brașov, unde rămâne șase ani, după care se înapoiază în Țara Românească. Mai târziu, în 1832, a reușit să plece în patria sa, în Grecia, și s-a stabilit la Aegina, unde și-a strâns în două volume scrisorile adresate prietenilor, cunoscuților și foștilor elevi. Cf. N. Bănescu, „Academia” grecească din București și școala lui Gheorghe Lazăr, Cluj, 1925, pp. 20-21.

⁸ I. G. Heineccius, *Filosofia cuvântului și a năravurilor*, traducere de Eufrosin Poteca, Buda, 1829, p. IV.

⁹ N. Bănescu, *op. cit.*, pp. 22-29.

¹⁰ Titlul complet este: *Mai înainte gătire spre Cunoștința de Dumnezeu prin privirea celor ce sânt, tâlmăcită din limba grecească, de smeritul între ieromonahi Eufrosin Poteca*, Buda, 1818.

pe de alta, mizeria și sărăcia celor mulți – Eufrosin Poteca cerea boierilor să-și îndrepte atenția spre situația grea în care se afla poporul. Adevărata întrebuintare a bogăției, spunea el, este îndreptarea ei „spre tămăduirea patriei cei rănite și bolnave”¹¹. Cei bogați greșesc crezând că prin „milostenii” vor îndepărta sărăcia din țară, căci „este fără asemănare mai mare milostenie a tăia cineva pricinele sărăciei, decât a hrăni pe săraci”, iar sărăcia există acolo „unde nu sânt nici meșteșuguri, nici științe, unde nu împărățesc legi bune”¹².

La sfârșitul anului 1818, după deschiderea școlii românești de la Sf. Sava de către Gh. Lazăr, Eufrosin Poteca trecea ca profesor de geografie¹³ de la școala grecească la cea românească, unde rămâne să ajute pe Gheorghe Lazăr până în momentul plecării în străinătate¹⁴.

1.2. Studiile efectuate în Occident (1820-1825) și contactul cu spiritul european au marcat profund activitatea și personalitatea lui E. Poteca.

Încă de la 17 februarie 1820, Eforia Școlilor din Țara Românească, compusă din mitropolitul Dionisie Lupu, Grigore Ghica, viitorul domn, Constantin Bălăceanu, Iordache Golescu și Iacovache Rizu, dând viață inițiativei lui Dionisie Lupu¹⁵,

¹¹ *Ibidem*, p. XXVI, par. 20.

¹² *Ibidem*.

¹³ Cf. C. Rădulescu-Motru, *Din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, în „Analele Academiei Române”, Mem. secț. lit., s. III, t. XII, 1943, p. 21.

¹⁴ Este evident că până la plecarea sa în străinătate, Eufrosin Poteca a predat geografia și în nici un caz filosofia, căci la filosofie erau Gheorghe Lazăr, care preda după Kant și L. Erdeli, care preda după Condillac. Cf. G. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 89.

¹⁵ Autorul anonim al unei corespondențe din 1830 arată că mitropolitul s-a „adunat” cu boierii Eforiei „sfătuindu-se cum să facă, ca să se lumineze neamul și să se folosească patria”, alegând în acest scop, „din fii[i] patriei vrednici tineri” care să meargă la studii în Occident, „ca să învețe cele mai

printr-o anafora, propusese domnitorului Alexandru Suțu trimiterea unor tineri în străinătate la studii. Domnitorul Alexandru Suțu răspunzând favorabil¹⁶, în luna următoare, Eforia Școlilor a ales pentru a fi trimiși în străinătate patru tineri, în frunte cu Eufrosin Poteca, acesta din urmă, mai vârstnic, urmând să fie responsabilul micii colonii¹⁷. Ceilalți trei erau Constantin Popa Dumitru, zis Constantin Moroiu, Ion Pandelescu și Simion Marcu, devenit apoi Marcovici¹⁸. Plecarea celor patru pentru studii la Pisa avea loc în cursul anului 1820¹⁹, cu puțin înaintea desfășurării evenimentelor revoluționare de la începutul anului 1821²⁰.

Studiile efectuate de tinerii bursieri de la Sf. Sava, în Occident, în ansamblul studiilor efectuate de tinerii români în străinătate, mai ales în Franța²¹, vor avea o însemnătate deosebită, contactul realizat de ei pe această cale cu ideologia înaintată a vremii constituind un aspect important al mișcării de renaștere socială și politică din Principatele Române.

Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, care a zguduit din temelii regimul politic și social din Principatele Române, i-a găsit pe bursierii români în Italia, la Pisa. Este

înalte învățături și întorcându-se să dea rodul cel bun”. Cf. „Biblioteca românească”, P. IV, Buda, 1830, pp. 33-34.

¹⁶ Cf. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. XII, pp. 85-86.

¹⁷ Despre calitatea acestuia, vezi N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. I (1821-1840), București, 1907, p. 62.

¹⁸ Despre acesta, vezi Al. Marcu, *Un student român la Pisa și Paris, către 1820: Simion Marcovici*, Vălenii de Munte, 1929 (extras din „Revista istorică”, an XV, nr. 1-3, 1929).

¹⁹ Despre plecarea lor în străinătate, între altele, vezi N. Bănescu, *op. cit.*, p. 19-20; de asemenea, „Universul”, III, 1847, nr. 16, p. 60.

²⁰ Data plecării lor la studii, în 1820, este confirmată de angajamentele lor, premergătoare plecării. Cf. D.A.N.I.C., fd. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, ds. 1/1820, f. 1-6.

²¹ Vezi, între altele, N. Isar, *Românii la studii în Franța în anii 1800-1834*, în „Analele Universității București”, Istorie, an. XXVIII, 1979, pp. 41-59.

neîndoielnic că ei au urmărit cu interes evenimentele din patrie. Într-o scrisoare de la Pisa de mai târziu, din 30 august 1822, trimisă în țară unui „scump prieten”, referindu-se la evenimentele din 1821 și la ceea ce a urmat după ele, la sacrificiile care se făcuseră, E. Poteca arăta că aceste sacrificii nu vor fi zadarnice și își exprima regretul pentru toți acei fii ai patriei – „precum Sluger Tudor” – pe care „pe nedreptate” moartea îi răpise²².

La Pisa, tânărul Poteca și cei trei colegi ai lui se pregătesc temeinic și cu sârguință în domeniile lor de specialitate, dovedind rezultate mai bune „decât putea cineva să spereze”, stârnind uimirea și admirația colegilor străini. C. Moroiu, scrie Poteca la 10 februarie 1822, „a dat fama în Pisa cu latineasca, și înscris la legi progresează escelent”²³.

Situația lor materială, însă, mai ales în primii doi ani, a fost deseori cât se poate de grea. Bursele nu veneau regulat și în aceste împrejurări, Eufrosin Poteca, în numele colegilor săi, făcea apel la diferite personalități²⁴ din Țara Românească pentru a fi ajutați²⁵. Într-o scrisoare din februarie 1822, adresată lui Ștefan Bălăceanu, fiul lui Constantin, el cerea să li se trimită bani pentru a-și putea continua studiile, căci altfel se vor pierde „blestemând”, sau, în cel mai rău caz, să li se trimită măcar bani de drum pentru a se putea întoarce în țară²⁶.

Instaurarea domniilor pământene, la rândul ei, a fost primită cu mult entuziasm de bursieri. La 30 august 1822, Eufrosin Poteca își exprima bucuria pentru vestea pe care o aflase „că îndreptătorii și mai marii Rumânilor, vor fi Rumâni de

²² I. Bianu, *op. cit.*, anexe, p. 424 (scrisoare din 30 august 1822, din Pisa, către Mincul Zograful, la București).

²³ *Ibidem*, p. 422 (scrisoarea din 10 februarie 1822, din Pisa, adresată lui Dionisie Lupu, la Brașov).

²⁴ Este vorba de Dionisie Lupu, de episcopul de Argeș, Ilarion, de banul Constantin Bălăceanu și fiul acestuia, Ștefan Bălăceanu.

²⁵ I. Bianu, *op. cit.*, pp. 422, 423, 424.

²⁶ *Ibidem*, p. 423.

aici înainte”, precum și convingerea „că norodul Valahiei, deși s-au chinuit, dar nu de tot s-au prăpădit”²⁷, iar la 18 noiembrie 1822, prin scrisoarea trimisă de la Pisa, în numele său și al celorlalți trei confrăți, saluta călduros înscăunarea primului domn pământean, în persoana lui Grigore Dimitrie Ghica, căruia îi solicita direct „toată ocrotirea și ajutorul” său²⁸. Entuziasmul stârnit de această măsură îi face pe cei patru să li se pară, la un moment dat, „că toți stâlpii țării ș-au întors ochii”²⁹ spre ei. „Și de sântem într-un loc foarte depărtat – scria Poteca din Pisa, la 22 aprilie 1823 –, însă tot ce auzim de bine de la patria noastră, ne veseleşte, și tot răul ne întristează [...] În anul trecut (1822 – s.n., N.I.) când patria ș-au dobândit privilegiurile sale, și că ocârmuirea politică s-au încredințat în mâinile fiilor săi, am început și noi a sălta de bucurie”³⁰.

De aici, după trei ani, în noiembrie 1823, în vederea desăvârșirii studiilor, Poteca, Pandele și Marcovici se aflau deja la Paris³¹. Al patrulea bursier, Moroiu, rămânea în continuare la Pisa pentru a-și lua „diploma doctoriei în lege”³². Din Paris, unde situația lor materială continuă să rămână la fel de precară ca și la

²⁷ *Ibidem*, p. 424 (scrisoare din 30 august 1822 din Pisa către Mincul Zograful).

²⁸ *Ibidem*, p. 425 (scrisoare din 18 noiembrie 1822 din Pisa către Grigore Dimitrie Ghica).

²⁹ *Ibidem* (scrisoare din 30 ianuarie 1825, din Pisa către I. Pandele, la Florența).

³⁰ *Ibidem* (scrisoare din 30 aprilie 1823, din Pisa, către mitropolitul Grigore).

³¹ Nu este exclus ca din Pisa să fi plecat mai întâi Poteca și Pandele, iar apoi, peste câteva săptămâni, Marcovici. O scrisoare din 21 noiembrie/3 decembrie 1823, adresată de medelnicerul Dumitrache lui Zenobie Pop, la Viena, menționează ca trecuți la Paris numai pe „doi din ucenici[i] ce i-am avut la Piza, anume Pandeli Ioan și Efrosin». Cf. Bibl. Academiei Române, Msse., pach DCCXLVII, doc. nr. 202.

³² I. Bianu, *op. cit.*, p. 428 (scrisoare din 15 septembrie 1824 adresată eforilor). Vezi și Ovid Stănculescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar din veacul al XIX-lea. Cu un studiu necunoscut al lui C. Moroiu*, Cluj, 1933, p. 22.

Pisa³³, Eufrosin Poteca raporta Eforiei, la 26 noiembrie 1823, că, personal, urmase doi ani „nelipsit” cursul de filosofie al Academiei din Pisa³⁴, iar un an cursul de legi³⁵; urmasse, de asemenea, cursurile de fizică experimentală, istorie naturală, botanică, dar nu ținuse să ia atestate pentru toate acestea. În schimb, scrie Poteca eforilor de la București, ar putea să-și facă, pentru a suplini menționata lipsă, o „apologhie” în cele șase limbi străine, clasice și moderne, pe care le cunoaște³⁶. Spre deosebire de Poteca, I. Pandele, mai atent, se pare, cu dispozițiile Eforiei, trimisese în țară „atestaturile” sale pentru cursurile urmate la Pisa³⁷. Chiar și fără „atestaturile” cerute de Eforie, Poteca își permitea să intre la Paris într-o dispută științifică, în „problema apei”, cu profesorul de astronomie, Arago³⁸.

După moartea fulgerătoare a lui I. Pandele, cel care ar fi urmat să fie principalul specialist în domeniul predării matematicii la școala în limba națională de la București, în locul său fusese solicitat pentru a se pregăti în această disciplină un

³³ Medelnicerul Dumitrache la 21 noiembrie/2 decembrie 1823 arăta că ei îl rugaseră printr-o scrisoare să-i ajute, deoarece cu banii pe care îi aveau urmau să se descurce numai până la sfârșitul lunii; „și de nu le voi trimite sânt periși”, notează el, reproducând cuvintele din scrisoarea lor. Cf. Bibl. Academiei Române, Msse., pach. DCCXLVII, doc. nr. 202.

³⁴ Cu privire la preferința pentru centrul de cultură italian, în contextul tradițiilor de cultură greco-române, vezi și Al. Marcu, *Athène ou Rome? A propos de l'influence italienne en Roumanie, vers 1820*, în „Mélanges Beldensperger”, Paris, 1930, XII, pp. 96-102.

³⁵ Vezi și A. Rădulescu, *Cercetări asupra învățământului dreptului în Țara Românească până la anul 1865*, București, 1928, p. 17.

³⁶ I. Bianu, *op. cit.*, p. 426 (scrisoare din 26 noiembrie adresată eforilor).

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, pp. 428-429 (scrisoare din 8 septembrie 1824 adresată lui Arago). Despre preocupările astronomice ale savantului francez apar mai târziu unele știri în presa română (Vezi, de pildă, „Universul”, I, 1845, nr. 11, 16 septembrie, p. 41). Despre scrisoarea adresată de E. Poteca savantului francez, ale cărui lecții le audiase, precum și influența exercitată asupra sa, vezi P. Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie*, t. I, Paris, 1905, pp. 237-39, note.

anume Gheorgache Atanasiu³⁹. Refuzul acestuia, însă, i-a făcut pe efori să poruncească celor doi studenți de la Paris să-și însușească ei și domeniul matematicii. Ironia lui Eufrosin Poteca este surprinzătoare când, combătând această cerere, pentru unele sacrificii pe care le presupunea, dădea ca exemplu cazul acelui profesor din Țara Românească, pe care – după ce studiasse șapte ani în Italia și doi la Paris, și după ce a „paradosit” alți 14 ani în Grecia –, drept „răsplată”, în 1818, boierii „l-au izgonit” din țară⁴⁰.

Incidentul, dată fiind luarea de poziție pe care a prilejuit-o lui Eufrosin Poteca, conducătorul grupului, capătă o oarecare semnificație⁴¹. Eforii, cu acest prilej, aduceau la cunoștință celor doi că, întorcându-se în țară, ei vor putea să fie angajați ca profesori numai dacă „vor ști și vor putea paradosi matematica”, poruncă la care Eufrosin Poteca, indignat, răspunde că ar îndeplini-o numai când ea s-ar aplica și „celor ce pretindirisesc slujbele cele mari ale statului”⁴². Hotărârea în sine, arăta el, de a reduce pregătirea lor numai la domeniul matematicii era absurdă, cu atât mai mult cu cât în Țara Românească „legile nu sânt de prisos” deloc și, ca atare, studiul unor domenii ale științei ca dreptul, istoria, filosofia și altele ar fi util. Mai mult, Eufrosin Poteca acuză pe boieri pentru moartea prematură a

³⁹ I. Bianu, *op. cit.*, p. 427 (scrisoare din 3 iunie 1824 din Paris către medelnicerul Dumitrache).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 428 (scrisoare din 15 septembrie 1824 din Paris către mitropolit și efori). „Protodidascălu” Veniamin din Lesbos, la care se referea Poteca, după demisia lui Neofit Duca în 1818, luase conducerea școlii grecești de la Măgureanu, dar în toamna aceluiași an fusese izgonit din țară printr-o hotărâre a căimăcămiei. Vezi despre acest moment și G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*, p. 5. Alte date despre Veniamin cel alungat, vezi la N. Iorga, *Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX-lea*, în „Analele Academiei”, Mem. sect. ist., seria II, vol. 38, p. 379; de asemenea, N. Bănescu, *op. cit.*, pp. 16-18.

⁴¹ Asupra acestuia, vezi și P. Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie*, I, pp. 233-238.

⁴² I. Bianu, *op. cit.*, p. 428.

colegului Pandele, pe care ei, refuzându-i un ajutor cerut, l-au aruncat, după părerea sa, în „deznădăjduire” și „l-au pierdut”⁴³.

Este indiscutabil că Eufrosin Poteca, din punctul de vedere al poziției sale față de regimul politic din țară, a făcut o notă aparte în cadrul primului grup de bursieri trimiși în străinătate. Din anul 1824 el își exprimă fățiș poziția față de situația din Țara Românească. Trecuseră câțiva ani de la instaurarea domniilor pământene, dar el vedea că domnul și boierii din jurul lui nu sânt deloc hotărâți să ia măsuri de îmbunătățire a soartei celor mulți, să contribuie la opera de regenerare socială și națională a patriei. Atunci când boierii efori printr-o scrisoare, „prea aspră și întunecoasă”, atrăgeau atenția că, o dată reîntorși în țară, cei trei – inclusiv, C. Moroiu, de la Pisa – vor trebui să arate „roduri în faptă, iar nu să amăgească neamul cu învățături nefolositoare”⁴⁴, Eufrosin Poteca, în scrisoarea din 15 septembrie 1824, arătând că și până atunci făcuse totul pentru patria sa și că mai vârtos avea să facă totul în viitor, ține să-și afirme deschis ideile înaintate care îl frământau.

Prima reformă pe care el o crede necesară, așa cum reiese din scrisoarea din 15 septembrie 1824, stă în legătură cu necesitatea răspândirii învățământului în lumea satelor. În această operă, preoții – dată fiind realitatea că în acel timp ei reprezentau în lumea satelor o categorie relativ mai ridicată din punct de vedere cultural – urmau, după el, să îndeplinească rolul de învățători. În acest scop, preoții aveau nevoie de protecția statului, era necesar ca ei să nu mai plătească impozite și să primească leafă, pentru ca astfel să poată „să învețe copiii prin toate satele”, căci altfel „norodul nu e cu putință să se

⁴³ *Ibidem*. Foarte probabil moartea lui Pandele a survenit în prima jumătate a anului 1824.

⁴⁴ *Ibidem*.

lumineze”⁴⁵. În al doilea rând, cerând boierilor să izgonească nedreptatea din țară, Eufrosin Poteca propune întocmirea unei „legi politicești” care să stabilească în viitor dajdiile asupra veniturilor tuturor locuitorilor țării, „fără deosebire de la divaniți până la plugari și la hrănitorii de dobitoace”, astfel încât la cheltuielile statului să contribuie toți locuitorii⁴⁶. Această a doua reformă pe care o preconiza Eufrosin Poteca dovedește o poziție dintre cele mai înaintate în epocă. Impozite egale pentru toți locuitorii, practic, însemna desființarea privilegiilor feudale, egalitatea în fața legilor statului, ceea ce reprezintă unul din principiile de bază ale noii orânduiri burgheze. A treia reformă înserată în acest document o constituie desființarea robiei țiganilor, idee asupra căreia Poteca revine mereu în viitor. Toate aceste reforme preconizate de el sunt urmate de îndemnul adresat boierimii de a înțelege că este necesar și în interesul ei „să ajute și să lumineze pre norodul rumânesc”⁴⁷.

Tonul acestei scrisori – este de la sine înțeles – nu a plăcut boierilor efori. Ei și-au mărturisit nemulțumirea printr-o scrisoare de dojană, la care, în ianuarie 1825, cu câteva luni înainte de a se reîntoarce în patrie, Eufrosin Poteca răspundea, reafirmându-și ideile; arătând că pentru el este o simplă datorie să arate „de unde vine stricarea și sărăcia patriei”, sfătuiește pe boieri să caute dascăli pretutindeni, pentru ca prin ajutorul lor să se realizeze „luminarea și fericirea la tot norodul Valahiei”⁴⁸.

Imaginea patriei smulge din pana lui Eufrosin Poteca cuvinte de adânc patriotism atunci când îl sfătuiește pe colegul

⁴⁵ *Ibidem*, p. 429. Referințe privind cuprinsul acestei scrisori, în raport cu situația financiară a țării, vezi la I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române dela 1821 la 1828*, București, 1932, p. 131.

⁴⁶ I. Bianu, *op. cit.*, p. 429.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ I. Bianu, *op. cit.*, p. 431 (scrisoare din 22 ianuarie 1825 din Paris către boierii efori și mitropolit).

său, Constantin Moroiu, să nu se gândească ca, la capătul studiilor, să nu se întoarcă în „frumoasa Valahie”; deși aceasta se găsea atunci, în decembrie 1824, după părerea sa, „în jugul varvariceștii tiranii”, el nădăjduia că prin oameni luminați, ca ei, „va răsări și preste dânsa soarele libertății”⁴⁹ și că în locul tiraniei se va așeza libertatea. În aceeași scrisoare, din ianuarie 1825, Eufrosin Poteca arăta că i s-au propus angajamente de profesor „cu o groasă plată și ofichii bisericești” la Paris, Petersburg, Londra și Roma și că ar fi acceptat pe unul din ele dacă nu și-ar fi iubit îndeajuns patria⁵⁰. Astfel, la jumătatea anului 1825, el se întoarce în țară, fiind numit profesor de filosofie la școala de la Sf. Sava.

Un al doilea bursier pe care îl vom găsi din același an încadrat ca profesor la Sf. Sava va fi Constantin Moroiu. Încă la sfârșitul lunii noiembrie 1824, trecând penultimul examen de doctorat în drept la Pisa, acesta scria la Paris lui Poteca și Marcovici să-l împrumute de urgență cu suma de 20 de galbeni pentru a-și putea susține examenul oficial⁵¹. La 13 decembrie 1824 Poteca îi răspundea că bani nu aveau nici ei, dar îi dădea sfaturi încurajatoare⁵². Foarte probabil că Moroiu nu a mai avut posibilitatea să urmeze vreun curs la Paris, întorcându-se direct de la Pisa în patrie, unde își va lua în primire postul de profesor la Sf. Sava⁵³.

Scopul trimeriei bursierilor în Occident, într-adevăr, așa cum arată însuși Poteca, fusese acela ca, specializându-se, după reîntoarcerea în patrie, aceștia să așeze „o școală în București în limba noastră cea românească, mai întâi de filosofie și de

⁴⁹ *Ibidem*, p. 430 (scrisoare din 13 decembrie 1824 din Paris către C. Moroiu, la Pisa).

⁵⁰ *Ibidem*, p. 431.

⁵¹ A. Rădulescu, *Cercetări asupra învățământului dreptului*, p. 20.

⁵² I. Bianu, *op. cit.*, p. 430.

⁵³ Ca și pe Poteca, îl găsim înscris în bugetul școlar pentru perioada 1825-aprilie 1826. Cf. V.A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 113; de asemenea, „Universul”, III, 1847, nr. 16, p. 60.

matematică, care este (sic!) temeiul celorlalte științe și fără de care un neam nu poate fi luminat”⁵⁴. Deocamdată, prin activitatea lui Poteca și Moroiu⁵⁵, rosturile școlii de la Sf. Sava se vor realiza mai ales în direcția disciplinelor umaniste, a filosofiei în primul rând.

Cel de al treilea bursier din seria celor plecați în 1820, Simeon Marcovici, mai rămâne la Paris încă doi ani pentru specializare în domeniul matematicii. În Italia, „al doilea număr a științelor”, cum o numește el, studiasse literatura italiană. La Paris, „care fără greșală poate să se numească săvârșirea omenirii”, a învățat matematica teoretică și practică, dar în același timp și „literatura franțuzească” pentru a nu pierde „șirul ideilor de literatură”, cu osteneți „obositoare” dobândite în Italia⁵⁶. Întors în patrie, după șapte ani de studii în Occident, își va începe la 15 septembrie 1827, cu un discurs inaugural, activitatea de profesor de matematică la Sf. Sava⁵⁷. Specializarea acestuia în domeniul matematicii, pe lângă acela al literaturilor occidentale, ca și ocuparea catedrei de matematică de la Sf. Sava, pentru scurt timp, constituiau o soluție provizorie, impusă de împrejurări⁵⁸. „Criza” provocată de moartea lui Pandelescu,

⁵⁴ I. Bianu, *op. cit.*, p. 427 (scrisoare din 3 iunie 1824 adresată medelnicerului Dumitrache).

⁵⁵ Acesta va preda încă din primii ani dreptul roman; după reorganizarea învățământului sub regimul Regulamentului Organic avea să deschidă pentru prima dată cursuri de drept penal și drept comercial. Cf. O. Stănculescu, *op. cit.*, p. 23. Vezi și A. Rădulescu, *Primele încercări de doctrină comercială în Țara Românească*, București, 1930, pp. 4-5.

⁵⁶ „Biblioteca românească”, partea a III-a, 1834, p. 25.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 25-31: „Cuvânt ce s-au zis la deschiderea Școlii Naționale din București, în 1827, sept. 15 de D. Simeon Marcovici, Profesor de Matematică în numita Școală”.

⁵⁸ Asupra acestuia, vezi lucrările noastre, de dată recentă, *Sub semnul romantismului. De la domnitorul Gheorghe Bibescu la scriitorul Simeon Marcovici*, partea a doua, Edit. Universității din București, 2003, studiu